

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi

Journal of Ottoman Legacy Studies

e-ISSN: 2148-5704

Cilt 13, Sayı 36, Temmuz 2026 / Volume 13, Issue 36, July 2026

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received: 15.12.2025

Kabul/Accepted: 08.04.2026

DOI: 10.17822/omad.133607

Atıf/Citation: Osman KUFACI "Divan Şairlerinin Gözüyle Büyük Selçuklu Devletinin Son Hükümdarı Sultan Sencer". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 13/36 (2026): 386-406.

Osman KUFACI

(Assoc. Prof. Dr.), Sinop University / Türkiye, osmankufaci@hotmail.com,

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8505-6518>

Divan Şairlerinin Gözüyle Büyük Selçuklu Devletinin Son Hükümdarı Sultan Sencer

Sultan Sanjar, the Last Ruler of the Great Seljuk Empire, through the Eyes of Divan Poets

Öz: Büyük Selçuklu Devleti'nin son hükümdarı olan Sencer'in asıl adı Ahmet'tir. XII. yüzyılda otuz dokuz yıl hüküm sürmüştür. Döneminde başta Gazneliler, Harizmliler, Karahanlılar ve Gurlular olmak üzere çeşitli devletlerle savaşmış ve onlara karşı zafer kazanmıştır. Onun zamanında devlet en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Sencer sadece askeri ve siyasi alanda başarı kazanma peşinde koşmamış, aynı zamanda ülkesini ilim ve kültür merkezi yapmaya da gayret etmiştir. Bu bağlamda şairleri ve âlimleri himaye ettiği bilinmektedir. Nitekim çok sayıda şair ve âlim onun ihsanlarına nail olmuştur. Divan şairleri şiirlerini düzenlerken çeşitli kaynaklardan beslenirler. Bunlar arasında tarihi şahsiyetler mühim bir yer tutar. Divan şairinin Sencer gibi önemli bir tarihi şahsiyete kayıtsız kalması düşünülemezdi. Büyük Selçuklu Devletinin büyük ve kudretli hükümdarı Sencer'in divan şairleri tarafından nasıl tavsif edildiğine dair daha önce yapılmış herhangi bir çalışmaya tesadüf edilmemiştir. Divan şiiri araştırmaları sahasındaki bu boşluğu doldurmak maksadıyla Sencer'le ilgili kullanımların tespitine yönelik yapılan bu çalışmada Osmanlı döneminde telif edilmiş 340 divan taranarak elde edilen veriler başlıklar hâlinde tasnif edilmiş ve incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, Sultan Sencer, Büyük Selçuklu Devleti.

Abstract: The given name of Sanjar, the last ruler of the Great Seljuk Empire, was Ahmad, and he reigned for thirty-nine years in the 12th century. He waged wars, chiefly against the Ghaznavids, Khwarazm-Shahs, Qarakhanids, and Ghurids, and triumphed over them. During his time the state reached its greatest extent. Sanjar sought not only military and political success but also endeavored to make his realm a center of learning and culture, and in this context his patronage of poets and scholars is well attested; indeed, a great many literary and scholarly figures benefited from his munificence. Divan poets draw on diverse sources when composing their verses, and historical personages occupy a prominent place among these. Thus, it would have been unthinkable for a divan poet to remain indifferent to so notable a figure as Sanjar, and no previous study has been found in the literature concerning how the mighty and powerful ruler of the Great Seljuks was characterized by divan poets. In order to address this gap in divan-poetry research, the present study scanned 340 divans composed during the Ottoman period, classified the findings under appropriate headings, and examined them.

Keywords: Divan-poetry, Sanjar, Great Seljuk Empire.

Extended Abstract: Ahmad Sanjar, the last ruler of the Great Seljuk Empire, was born on 5 November 1086. His father was Malik-Shah I (d. 1092), who had himself reigned over the empire. It is recorded that he was given this name because he was born in Sinjar, a town then attached to Iraq. Some sources relate that his name was "Sanjar" and derive it from the Turkic verb "sanç-" (to pierce).

Because he lost his father at the age of six and witnessed successive struggles for the throne, he could not receive an adequate education. Yet, being involved in affairs of state from childhood, he acquired substantial experience. Sanjar suppressed various rebellions at the behest of his two elder brothers, Berkyaruq and Muḥammad Tapar. Consequently, he was granted the title "Malik of Khorasan." He put an end to the life of Qadir Khan, ruler of the Eastern Qarakhanids. During his Khorasan governorship he reduced the Ghaznavids to vassal status under the Seljuks, prosecuted a successful campaign against them, and, after this victory, secured abundant spoils. Under his leadership the Great Seljuk Empire attained its widest frontiers.

It is reported that Sanjar died on 26 April or 6 May 1157. His tomb lies within the mausoleum he built in Merv, known as Dar al-Akhira. With the death of Sultan Sanjar, the Great Seljuk Empire likewise came to the end of its life.

It is well known that Sultan Sanjar patronized poets and scholars and lavished benefactions upon them. During this period, various books were also authored in his honor. Sanjar met and corresponded with the celebrated scholar al-Ghazali (d. 1111). He similarly extended his patronage to the Burhan family, leading figures among Hanafi jurists.

So as not to exceed the limits of an article, readings on Sultan Sanjar were carried out in 340 works. 1 from the 13th century, 3 from the 14th, 32 from the 15th, 74 from the 16th, 65 from the 17th, 75 from the 18th, 83 from the 19th, and 7 from the 20th centuries. Accordingly, Sanjar was found to be mentioned in 1 14th-century, 4 15th-century, 10 16th-century, 7 17th-century, 7 18th-century, and 4 19th-century divans or divançes.

The ways in which divan poets employed Sultan Sanjar are discussed under the principal headings "Sanjar's Various Attributes," "Anvari among the Poets of Sanjar's Era," "Praise of the Patron through Sanjar's Imagery," "The Poet and Sanjar," "Elements Compared to Sanjar," and "The Name Sanjar Mentioned with Other Monarchs," together with a range of sub-headings.

Ottoman poets, taking advantage of the art of allusion, created various images based on certain characteristics of Sanjar; prompted by attributes such as his justice, name, greatness, generosity, statesmen, birthplace, power, army, death, wars, martial prowess, patronage of poets, and compassion. They mostly praised their patrons and, within this framework, claimed that their patrons surpassed Sanjar. In one poem alone, Karamanlı Aynî censures the person he mentions by means of Sanjar. Divan poets concur in the view that the Sultan's name was Sancar, derived from the Turkic verb "sanç-" (to pierce) and they exploit this etymology in the arts of paronomasia and pun. Sanjar was a powerful and majestic sovereign of his age, and divan poets either likened their patrons to him or deemed them superior. Poets employ the name Sanjar mainly as a symbol of grandeur and splendor; in some poems it further symbolizes justice, generosity, and might. Ahmedî, Ahmed-i Rıdvan, and Âşık Çelebi, reflecting on Sanjar's death, convey the message that the world is transient and that preparations for the afterlife must be made in this life. In certain couplets it is hinted that the patron or the patron's statesmen are more capable than Sanjar's officials. Osman Nevres and Sâfi Baba mention Sinjar, Sanjar's birthplace, in their couplets.

Zîver imagines that Sultan Mahmud I commands an army as strong as Sanjar's; Muhyî-i Gülşenî, Neşâtî, and Nev'izâde Atâyî, directly or indirectly evoking Sanjar's heroism in war, craft corresponding images; Nedîm and Diyarbakırlı Lebîb fashion couplets that recall Sanjar's patronage of poets. Karamanlı Aynî likens generosity and compassion to a realm and portrays the ruler as that realm's Sanjar; the fantasy that Sanjar might be the beggar or slave of the praised person is also among the images resorted to by divan poets. Furthermore, poets depict their patrons' superiority over Sanjar through diverse metaphors and images; some poets praise themselves by reference to Sanjar. Sâfi Baba imagines himself as the Sanjar enthroned upon the dais of eloquence, while Nergis sees generosity and festivity as Sanjar in terms of magnificence. In some couplets that invoke Sultan Sanjar, the names of other powerful and majestic monarchs appear as well, and the patron is lauded through comparison with those kings.

Giriş

Divan şairleri düşüncelerini, hayallerini ve isteklerini anlatırken tarihi şahsiyetlerden telmih sanatının imkânları dâhilinde yararlanmışlardır. Sözgelimi bir padişahın adaletinin yüceliği konu edilecekse Nûşîrevân vb. şahsiyetlere, o padişah debdebesi yönünden methedilecekse Dârâ vb. hükümdarlara teşbih edilmiş ya da daha üstün olduğu iddia edilmiştir. Bu bağlamda divan şairlerinin adını andığı hükümdarlardan biri de Büyük Selçuklu Sultanı Sencer olduğu hâlde divan şiirinde müstakilen Sultan Sencer'i inceleyen bir çalışmaya tesadüf edilmemiştir. Bu çalışma, Sultan Sencer'le ilgili divanlarda geçen şiirleri tetkik etmeyi ve değerlendirmeler yapmayı amaçlamaktadır. Makalede sosyal bilimlerin sahası araştırma yöntemlerinden nitel araştırma tercih edilmiş, çalışma doküman analizine bağlı olarak iletmiştir. Şiir metinleri analiz edilirken yer yer içerik analizi, yorumlama ve açıklama tekniklerinden istifade edilmiştir. Toplanan verilerden elde edilen bulgular, Sultan Sencer'in Büyük Selçuklu Devleti ve toplumu bağlamında tarihsel arka planını yansıtacak bilgilerle kimi zaman da divan şiiri estetik sistemindeki yerini tayin edecek bir şekilde işlenmiştir. Makale formunun çerçevesi göz önüne alındığında Sultan Sencer'e yönelik okumalar 340 divan ve divançe ile sınırlandırılmış, konu başlıklarını en iyi yansıtan şiirler çalışmaya alınmıştır.

Sultan Sencer'in Hayatı

Büyük Selçuklu Devleti'nin son hükümdarı olan Ahmet Sencer, 5 Kasım 1086 tarihinde dünyaya geldi. Babası da kendisi gibi sultan olan I. Melikşah'tır (ö. 1092). Irak'a bağlı olan

Sincar'da doğduğu için bu adın kendisine verildiği kaydedilir. Bazı kaynaklar adının "Sancar" olduğunu ve Türkçe "saplamak" anlamına gelen "sanç-" fiilinden türetildiğini rivayet eder.

Altı yaşında iken babasını kaybettiği ve taht kavgalarına tanık olması sebebiyle yeterli derecede eğitim alamamıştır. Küçüklüğünden beri devlet yönetiminde olduğundan önemli tecrübeler kazanmıştır. Sencer, iki ağabeyi Berkyaruk ve Muhammed Tapar'ın istekleri doğrultusunda çeşitli isyanları bastırmıştır. Bunun neticesinde kendisine Horasan Meliği unvanı verilmiştir. Doğu Karahan hükümdarı Kadir Han'ın hayatına son vermiştir. Sencer, Horasan melikliği döneminde Gaznelileri Selçuklulara bağlı bir devlet yapmıştır. Sencer, Gazneliler üzerine yaptığı seferde başarılı olmuştur. Sencer'in bu zaferinin ardından pek çok ganimet elde edilmiştir. Büyük Selçuklu Devleti en geniş sınırlara ulaşmıştır.

Sultan Muhammed Tapar'ın vefatının ardından yerine on dört yaşındaki oğlu Mahmud Büyük Selçuklu sultanı oldu. Sencer bunu kabul etmeyerek Mahmud üzerine sefer düzenledi ve onu mağlup ederek Büyük Selçuklu sultanı oldu. Bu tarihlerde devletin sınırları Kaşgar'dan Yemen, Mekke, Taif ve Mekran'a; Umman ve Azerbaycan'dan Anadolu'ya kadar çok geniş bir coğrafyaya ulaşmıştı. Sencer, Büyük Selçuklu Devleti'nin merkezini Irak-ı Acem'den Horasan'a aldı.

Sencer kendisine tabi olan yeğeni Mahmud b. Muhammed Tapar'la (öl. 1131), Gazneliler, Harizmliler, Karahanlılar ve Gurlular ile savaşmış, onların isyanlarını bastırmıştır. Karahıtaylar Büyük Selçuklu ordusunu 9 Eylül 1141 tarihinde Katvan Savaşı'nda ağır bir mağlubiyete uğrattı. Bu yenilgi Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılışına ortam hazırlamıştır. Bu yenilgiyle birlikte İslam dünyası siyasi, sosyal ve ekonomik bunalımlara sürüklenmiştir. Sencer, Katvan Savaşı'ndan sonra kaybettiği itibarına Gurlular karşısında aldığı zaferle (1152) yeniden kavuşmuştur.

Kendinden önceki Selçuklu hükümdarları gibi o da Bâtınîlere birçok sefer yaptı, pek çok Bâtınîyi yok etti, Bâtınîler de onun iki vezirini öldürdü. Kimi kaynaklar Sencer'in Bâtınî fedailerden çekindiği için onlarla anlaştığını da iddia ederler.

Oğuzlarla Nisan 1153'te yapılan savaşta Büyük Selçuklu ordusu yenilmiş ve Sultan Sencer esir düşmüştür. Oğuzlar, onu üç yıl esir tutmuştur. Selçuklular'ın Belh valisi İmadüddin Kamaç'ın torunu Müeyyed Ay-aba, Sultanı Nisan 1156 tarihinde Oğuzların elinden kurtarmıştır. Sultan Sencer, Büyük Selçuklu Devleti'ni eski ihtişamına yeniden kavuşturmaya çabaladıysa da ordu komutanları arasındaki çekişmeler sebebiyle bunda muvaffakiyet sağlayamamıştır.

Sencer'in 26 Nisan veya 6 Mayıs 1157 tarihinde vefat ettiği bildirilir. Kabri, Merv şehrinde yaptırdığı Dârülâhire adı verilen türbe içerisinde. Sultan Sencer'in vefatı ile birlikte Büyük Selçuklu Devleti de ömrünü tamamlayıp tarih sahnesinden çekilmiştir.

Sultan Sencer'in şairleri ve âlimleri himaye ettiği, onlara ihsanlarda bulunduğu bilinmektedir. Evhadüddîn-i Enverî (öl. 1189 ?), Muizzî (öl. 1124-1127), Ferîdüddin Attâr (öl. 1221), Ömer Hayyâm (1131), Am'ak-ı Buhârî (öl. 1149), Senâî (öl. 1131), Reşîdüddin Vattât (öl. 1177) gibi şair ve edipler Sencer'in ihsanda bulunduğu isimler arasındadır. Sencer'in takdir ve taltif ettiği âlimler arasında Ömer b. Sehlân es-Sâvî (öl. 1145), Abdurrahman el-Hâzinî (öl. 1155), Hakîm Ali el-Kâinî (öl. ?), Reyhânî (öl. ?), Şehristânî (öl. 1153), Sadrüşşehîd (öl. 1141) gibi isimler sayılabilir. Bu dönemde Sencer adına çeşitli kitaplar da telif edilmiştir. Sencer, ünlü âlim Gazzâlî ile (öl. 1111) görüşmüş ve mektuplaşmıştır. Sultan Sencer Hanefî mezhebi âlimlerinin önde gelenlerinden Burhân ailesini de himaye etmiştir.¹

Makale boyutlarını aşmamak için Osmanlı döneminde kaleme alınmış XIII. yüzyıldan 1, XIV yüzyıldan 3, XV. yüzyıldan 32, XVI. yüzyıldan 74, XVII. yüzyıldan 65, XVIII. yüzyıldan 75, XIX. yüzyıldan 83, XX. yüzyıldan 7 divan ve divançe olmak üzere 340 eserde Sultan Sencer'e

¹ Sultan Sencer'in hayatına dair bilgi şu kaynaktan özetlenmiştir: Abdülkerim Özaydın, "Sencer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 36 içinde (İstanbul: TDV Yay., 2009), 507-511.

yönelik okumalar gerçekleştirilmiş;² Sencer bağlamında yapılan okumaların neticesinde XV. yüzyılda 4, XVI. yüzyılda 10, XVII. yüzyılda 6, XVIII. yüzyılda 8, XIX. yüzyılda 4 divan ya da divançede Sencer'e yer verildiği saptanmıştır.

Divan şairlerinin Sultan Sencer'e dair tasarrufları: “Sencer’in Çeşitli Özellikleri”, “Sencer Döneminin Şairlerinden Enveri”, “Sencer Üzerinden Memduhun Çeşitli İmgelerle Övülmesi”, “Şair ve Sencer”, “Sencer’e Benzetilen Unsurlar”, “Sencer İsminin Başka Padişahlarla Zikredilmesi” başlıkları ve çeşitli alt başlıklar altında ele alınmıştır.

1. Sencer'in Çeşitli Özellikleri

1.1. Adaleti

Sultan Sencer, halkının ona iletmiş şikâyetleri dikkatlice dinleyip adaletle hüküm vermiştir.³ Yahyâ Nazîm (öl. 1727), Şehit Ali Paşa'nın (öl. 1727) adaletini övmek amacıyla adaletle hükmetmenin timsali olarak gördüğü Sencer, Dârâ ve Nizâmülmülk'e şiirinde yer vermiştir. Vezir Şehit Ali Paşa'dan iyi bir yönetim gösterip Sencer, Dârâ (öl. ?) ve Nizâmülmülk'ün (öl. 1092) adaletini hafızalardan silmesini istemektedir:

Ümîd oldur Nizâmü'l-mülk'i yâd itdirmeye dehre

‘Adâletde olup güm-nâm-sâz-ı Sencer ü Dârâ⁴

“Ümit odur ki adalet bakımından (o) Sencer ve Dârâ'nın adını unutturup dünya (halkına) Nizâmülmülk'ü andırmaya.”

Nûşîrevân (öl. 579), Bağdat yakınlarında yer alan Medâin'de inşa ettirdiği sarayının Tâk-ı Kisrâ ya da Eyvân-ı Kisrâ olarak bilinen salonunda misafirlerini ağırlamış, haksızlığa uğrayanları da burada dinlemiştir. Bu kubbeye büyük bir çan asıp ucuna da “zincir-i adl” denilen bir zincir bağlatmıştır. Adalet arayışında olanlar, haksızlığa uğradığını düşünenler bu zinciri çekerek çanı çalmışlar, sorunlarını padişaha anlatmışlardır.⁵ Yukarıda değinildiği üzere Sencer de bizzat halkın şikâyetlerini dinleme ve çözme yolunu benimsemiştir. Sencer'in halkın dertlerini dinlemek için çan ve zincir kullanıp kullanmadığına dair bir bilgiye rastlamadık. Şair, methettiği vezirin adaletinin ve merhametinin derecesini izah ederken vezirin adaletinin insaf dünyasında Nûşîrevân ve Sencer'i zincire çektiği imgesine başvurmaktadır. İnsaf kelimesinin “adaletle hareket etme” ve “merhametli davranma” anlamı Nûşîrevân'ın ve Sencer'in hayatlarına uygun düşmektedir:

Ol hıdîv-i dâd-ger kim âlem-i insâfda

‘Adli zencîre çeker Nûşîrevân ü Sencer’i⁶

“O adaletli vezirin adaleti, insaf dünyasında Nuşirevan ve Sencer'i zincire çeker.”

1.2. Adı

Ahmed-i Rıdvân'a (öl.1528-1538?) göre Cemşîd (öl. ?) ve Part İmparatoru Erdevân (IV. Artabanus) (öl. 224) ile Yavuz Sultan Selim (öl. 1520) eşdeğer değildir. Şair, iki hükümdardan daha kudretli gördüğü Yavuz Sultan Selim'in mızrak atması durumunda Sencer'in kaçacağı şeklinde bir imaj geliştirmiştir. Ahmed-i Rıdvân, Sultan Sencer'in adının doğum yeri Sincar'dan dolayı verilmediği, Sultanın adının Sancar olduğu, bu kelimenin Türkçe “saplamak, delip geçmek” anlamındaki sanç- fiilinden üretildiği yönündeki görüşe katılmaktadır. Beyit Sencer

² Yüzyıllara ait divan sayısının farklı olması çok sayıda esere ulaşmak kaygısından kaynaklanmaktadır.

³ Abdülkerim Özeydin, “Sencer”, 511.

⁴ Mustafa Sefa Çakır, “Yahyâ Nazîm Divanı (İnceleme-Tenkritli Metin)” (Doktora Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 2018), 551-552.

⁵ Nurettin Albayrak, “Enûşîrvân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 11 içinde (İstanbul: TDV Yay., 1995), 255-256.

⁶ Mustafa Sefa Çakır, “Yahyâ Nazîm Divanı”, 511.

(Sancar) kelimesinin sanç- fiilinden türetilmesinden hareketle oluşturulmuştur. Nitekim “Sancar” ve “Sancarsa” kelimeleri arasında iştikak sanatı açığa çıkmaktadır:

Cemşîd Erdevân ko olmaz ana berâber

Sancarsa kaçsa Sencer togrulsa döne Tuğrul⁷

“Cemşîd ve Part İmparatoru Erdevân’ı (IV. Artabanus) bırak. (Onlar Yavuz Sultan Selim ile) denk olmaz. Mızrak atarsa Sencer kaçır, ayağa kalksa Tuğrul (oradan) ayrılır.”

Emir Süleyman (öl. 1411) övgüsünde fantastik bir beyit kaleme alan 14. yüzyıl şairlerinden Ahmedî (öl. ?); Emir Süleyman’ı Sencer ve Tuğrul (öl. 1063) üzerinden metheder. Emir Süleyman’ın kılıcının, okunun gücünü ve tesirini Sencer ve Tuğrul Bey üzerinden okuyucuya yansıtır. Beyitteki Sencer kelimesinin “sanç-” fiilinden türetilen “Sancar” olarak telaffuz edildiğini varsaydığımızda, Ahmedî de böyle bir kanaate sahiptir, mezkûr kelime ile mısram başındaki “Sancar” arasında cinas sanatı tezahür etmektedir:

Sancar ola yüregi kılıcın ansa Sencer

Tograna yire düşe görse ohunı Tuğrul⁸

“Sencer, senin kılıcını ansa (kılıcın) yüreğine acı verir. Tuğrul okunu görse parçalanarak yere düşer.”

1.3. Büyüklüğü

Divan şairleri herhangi bir konuda memduhlarını överken o konunun en iyisi durumundaki mümtaz isim ya da isimleri yâd ederek memduhun daha üstün olduğunu ispat etmeye gayret etmişlerdir. Nâ’îlî-i Kadîm⁹ (öl. 1666), “yümn-i ikbâl-i cihân-gîr-i cenâb-ı Sencer” tamlamasıyla onun ikbâlinin (büyük mevkisinin) altını çizer. Zîver¹⁰ (öl. 1787), Hekimbaşızâde Ali Paşa’yı (öl. 1758) “hem-’ulüvv-i şâh-ı Sencer” (Sultan Sencer’le aynı yüceliğe sahip) olarak görür. Yahyâ Nazîm, Mustafa Paşa’yı ve I. Selîm Girây Hân’ı (öl. 1704) Sencer-fer (Sencer nüfuzlu) olarak tarif eder.¹¹ Bir başka beyitte Yahyâ Nazîm¹² memduhunu Sencer-haşem (Sencer azametli) olarak vasıflandırır. 17. yüzyıl şairlerinden Sâfî Baba¹³ (öl. ?) Sencer olmasa da Sebâ ülkesinin yolunun bir Hüdhüd’ü olduğunu söyleyerek Sultan Sencer’in büyüklüğüne dolaylı olarak temas eder.

Emir Süleyman’ı överken “hall”, “’akd”, “hükm” ve “şevket” kavramlarını sıralayan şair, bu kavramlarla dile getirilen konularda bariz baskınlıkları olan padişahları anar. Şaire göre şevket (yücelik, büyüklük, ululuk) bakımından Sencer ile Emir Süleyman eş değildir. Emir Süleyman bu hususlarda hepsinden daha ağır gelmektedir. Emir Süleyman’ın Sencer ile şevket bakımından karşılaştırılması aynı zamanda Sencer’in büyüklüğüne de işaret etmektedir:

Sana hem-tâ olamaz hall u ’akd u hükm ü şevketde

Eger Mansûr eger Nâsır v’eger Mahmûd eger Sencer¹⁴

⁷ Halil Çeltik, *Ahmed-i Ridvan Dîvânı*, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2017), erişim tarihi: 22.04.2025, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55738,ahmed-i-ridvan-divanipdf.pdf?0>, 161.

⁸ Emrah Gülüm, *Ahmedî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım)* (Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2021), 423.

⁹ Haluk İpekten, *Nâ’îlî Divânı*, (Ankara: Akçağ Yay., 1990), 38.

¹⁰ Seçil Alten, *“Zîver Divanı: İnceleme ve Tenkitli Metin”* (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2020), 162.

¹¹ Mustafa Sefa Çakır, *“Yahyâ Nazîm Divanı”*, 298, 245.

¹² Mustafa Sefa Çakır, *“Yahyâ Nazîm Divanı”*, 395.

¹³ Timuçin Aykanat, *“Sâfî Baba ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin-Sadeleştirme-Sözlük-Dizin)”* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015), 315.

¹⁴ Emrah Gülüm, *“Ahmedî Dîvânı”*, 325.

“Sorunları çözmeye Hammadi hükümdarı Mansur, meclis kurma konusunda Hammadi hükümdarı Nâsir, hüküm vermede Gazneli Mahmud ve büyüklük bakımından Selçuklu Sultanı Sencer sana denk olamaz.”

Hekimbaşızâde Ali Paşa, Câhiliyye döneminin meşhur Muallaka şairlerinden Necidli Anter bin Şeddâd’ın (öl. 614 ?) gücünün hükmünü ortadan kaldırmıştır. Paşa aynı zamanda Sultan Sencer’le aynı ulûvve (yüceliğe) sahiptir:

Nâsih-i nîrû-yı ‘Anter nîze-cünbân-ı hüner

Hem-’ulüvv-i şâh-ı Sencer dâver-i kişver-küşâ¹⁵

“Anter bin Şeddâd’ın gücünün hükmünü ortadan kaldıran, hünerin mızrak sallayıcısı, Sultan Sencer’le aynı yüceliğe sahip, ülkeler fetheden hükümdar!”

Sultan İbrahim (öl. 1648) kızını musahip veziri Cafer (öl. 1647) ile evlendirir. Cevrî bu düğünü hikâye eden bir kaside telif eder. Cemşîd, Keyhüsrev, Dârâ, Sencer bir araya gelseler böyle bir düğünü yapmaya kudretleri ve azametleri yetmeyecektir. Dolayısıyla şairin imgelem dünyasında Sultan İbrahim, kendi dönemlerinde görkemli ve kudretli bir saltanat sürmüş bu hükümdarlardan daha kudretli ve azametlidir:

Ne mümkün böyle bir sûr eylemek ger ittifâk itse

Eger Cemşîd u Keyhusrev eger Dârâ eger Sencer¹⁶

“Eğer Cemşîd, Keyhüsrev, Dârâ, Sencer bir araya gelseler böyle bir düğün yapması mümkün değildir.”

1.4. Cömertliği

Sencer, döneminin şairlerini, ediplerini âlimlerini, Hanefî ulemasının önde gelen isimlerini himaye etmiş ve onlara ihsanlarda bulunmuştur¹⁷ Bazı şairler, Sencer’in cömertliğini akla getiren beyitler kurgulamışlardır. Karaman Hükümdarı Sultanzâde Pîr Ahmed Bey (öl. 1474) övgüsündeki kasidede geçen şu beyitte Karamanlı Nizâmî kendisine “Sencer ile Tuğrul’u övmeyi bırakması, dilenmek isterse padişahın (Karaman Hükümdarı Sultanzâde Pîr Ahmed Bey’in) kapısına yönelmesi gerektiği şeklinde öğüt verir. Şair, Sultan Sencer üzerinden Karaman Hükümdarı Sultanzâde Pîr Ahmed Bey’in cömertliğini ima eder:

Ko Sencer ile Togrıl vasfını ey Nizâmî

Sen cer murâd idersen şeh kapısına togrıl¹⁸

“Ey Nizâmî! Sencer ile Tuğrul’u övmeyi bırak. Sen dilenmek istersen padişahın (Karaman Beyi olan Pîr Ahmed Bey’in) kapısına yönel.”

Ereğlî Hüznî (öl. 1894’den sonra), Sencer’i deryâ-dil (deniz gibi geniş gönlü) olarak niteler. “Deryâ-dil” ibaresi Sencer’in cömertliğine yöneliktir. Şair, okuyucularına bilhassa deniz (gibi geniş) gönlü Sencer’i bulup ona kul olmalarını salık vermektedir. Şairin muhatabı kendi gibi şairler olmalıdır. Şairlere cömertlikle kerem eyleyecek derya gönlü Sencer bulunması hâlinde onların damla iken okyanus olacaklarını iddia etmektedir:

Sen hele bir Sencer-i deryâ-dili bul bende ol

¹⁵ Seçil Alten, “Zîver Divanı”, 162.

¹⁶ Hüseyin Ayan, *Cevrî Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1981), 80.

¹⁷ Abdülkerim Özeydin, “Sencer”, 511.

¹⁸ Haluk İpekten, *Karamanlı Nizâmî Hayâtı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1974), 88.

Ğatre iken bahr-ı ‘ummân olmaz isen işte ben¹⁹

“Sen bilhassa deniz (gibi geniş) gönüllü Sencer’i bulup ona kul ol. Damla iken okyanus olmaz isen işte ben (buradayım).”

1.5. Devlet Adamları

Büyük Selçukluların devlet düzeninin en mükemmel seviyesine Sencer devrinde eriştiği kabul edilir. Nitekim devletin işleyişi ile ilgili resmi belgeleri ihtiva eden münşeat mecmualarının çoğunluğu onun döneminde kaleme alınmıştır. Bazı kaynaklar Sencer ile babası I. Melikşah’dan örnek hükümdar olarak bahsederler.²⁰ Büyük Selçuklu Devletinin devlet teşkilatının en mükemmel seviyeye ulaştığı Sencer döneminde devlet adamlarının da bilgili, kültürlü, devlet işlerinde becerikli ve donanımlı olması beklenir. Nâ’îl-i Kadîm, sadece Sencer ile I. Melikşah değil, geçmiş padişahların bile böyle Reîsü’l-küttâb görmediklerini öne sürerek Reîsü’l-küttâb Şâmîzâde Mehmet Efendi’yi (öl. 1663) över:

Der-sitâyîş-i Re’îsü’l-küttâb Şâmîzâde

Budur insâf ki Sencer’le Melikşâh değil

Pâdişâhân-ı selef görmediler böyle re’îs²¹

“Vicdanlı davranmak budur ki (sadece) Sencer ile I. Melikşah değil, geçmiş padişahlar böyle reîsü’l-küttâb görmediler.”

Musahip Mustafa Paşa’nın (öl. 1686) bir çeşme yaptırması münasebetiyle söylenen şu beyitte Paşa “kerem-pîşe” (cömert tabiatlı) olarak tasvir edilmiştir. Şaire göre Sencer gibi ihtişamlı bir padişahın vezirleri şanlı vezirin kapıcısı olsa yakışacaktır:

Mustafâ ism kerem-pîşe vezir-i zî-şân

Olsa der-bânı sezâdur vüzerâ-yı Sencer²²

“Sencer’in vezirleri, Mustafa isimli cömert tabiatlı, şanlı vezirin kapıcısı olsa yaraşır.”

Büyük Selçuklu Devleti’nin meşhur veziri Nizâmülmülk (ö. 1092), Sultan Alparslan (ö. 1072) ve I. Melikşah dönemlerinde vezirlik yaptı. 5 Kasım 1086 tarihinde doğan Sencer, Nizâmülmülk vefat ettiğinde henüz altı yaşında idi. Sencer, Nizâmülmülk’ün büyük oğlu Fahrülmülk’ü (ö. 1126), 1096-97 tarihinde kendisine vezir olarak atadı. 11 Eylül 1126 tarihinde Bâtınîlerden bir fedai Fahrülmülk’ü öldürdü. Sencer’in vezirlerinden doğum ve ölüm tarihlerini tespit edemediğimiz Tâhir b. Fahrülmülk ise Nizâmülmülk’ün torunu olmalıdır.²³

Sultan Abdülmecîd (öl. 1861) döneminde onun yakın çevresinde yer alan Mîr Hamîd, Büyük Selçuklu Hükümdarı Sencer ve Nizâmülmülk üzerinden övülmektedir. Ancak şair Osman Nevres’e (öl. 1876) göre, şayet Mîr Hâmid, Sencer döneminde yaşasaydı, Sencer, Nizâmülmülk’ü değil onu vezir yapacaktı. Beyitte ayrıca Sultan Sencer’in devlet kademesine kabiliyetli kimseleri seçmesine ima vardır:

İhtiyâr etmez idi sadra Nizâmülmülk’ü

Ger olaydı ana ‘ahdinde muvaffak Sencer²⁴

¹⁹ Muhammed Mücahit Fidan, “Ereğlîlî Hüznî Divânı (Metin-İnceleme-Nesre Çeviri)” (Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, 2022), 182.

²⁰ Abdülkerim Özaydın, “Sencer”, 511.

²¹ Haluk İpekten, *Nâ’îl-i Divânı*, 121.

²² Mahmut Kaplan, *Neşâtî Divânı*, (İzmir: Akademi Kitabevi, 1996), 218.

²³ Abdülkerim Özaydın, “Sencer”, 510-511.

²⁴ Bayram Ali Kaya, *Osman Nevres Divânı*, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2020), erişim tarihi: 22.04.2025, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/76247/osman-nevres-divanipdf.pdf?0, 67>.

“(Mîr Hamîd) eğer Sultan Sencer’in zamanında gelseydi Sultan, vezirlik makamına Nizâmülmülk’ü seçmezdi.”

1.6. Doğum Yeri

Musul Valisi İnce Bayrakdarzâde Mehmed Paşa (öl. 1844) övgüsünde kaleme alınan bir beyitte Paşa’nın Sencâr adlı yeri fethettiği ya da fethedilmesinde üstün gayretleri olduğu anlaşılmaktadır. Sencâr’ın fethedilmesiyle birlikte şimdi adalet ile dünyaya (hükmeden) Sencer’in, Paşa’nın ta kendisi olduğu ilan edilmiştir. İlk mısradaki Sencâr kelimesini Sultan Sencer’in doğum yeri olan “Sincâr” şeklinde okumak mümkündür. Böylece yazılışları ve okunuşları aynı olduğu hâlde anlamları farklı olan “Sencâr” ve “Sencer” kelimeleri arasında cinas sanatı meydana gelmiştir. Sultan Sancar’ın isminin “sanç-” (“saplamak, delip geçmek” anlamındaki) fiilinden türediği şeklindeki görüşten hareketle Sencer kelimesini “Sancar” biçiminde okuyabiliriz. Bu durumda “Sancar” kelimesinin beyitte olmayan “saplamak, delip geçmek” anlamı ile “kabza-i hançer” tamlaması arasında iham-ı tenasüp ortaya çıkmıştır. Beyit, Sultan Sencer’in Sincar’da doğduğu, cihan hükümdarı olduğu ve adaletle hüküm sürdüğü hakikatine binaen tesis edilmiştir:

Kabza-i hançerine oldu musahhar Sencâr

Şimdi Hak üzre cihân mülküne sensin Sencer²⁵

“Sancar senin hançerinin kabzasına boyun eğmiştir. Şimdi adalet ile dünyaya (hükmeden) Sencer sensin.”

“Çekil-” fiilinin “(çevresiyle ilgisini kesip kendi hâlinde yaşamak için) bir yere kapanmak, etrafla ilgisini kesip yaşamak”²⁶ anlamı Sâfî Baba’nın şiirine uygun düşmektedir. Sâfî Baba, Sencer’in doğum yeri olan Irak’taki Sincar Dağı’na kapandığını söylemektedir. Şair, kendi devrinde Dârâ kuvvetli İskender olarak sadece ateş kaldığı kanısını taşımaktadır. Sencer’in güç ve kudret timsali olması ve ölmesi hakikati beyitteki imgeye imkân tanımaktadır:

Benim devrimde Sencer kûh-ı Sencâr’e çek[il]miştir

Eğer var ise bir İskender-i Dârâ-tüvân âteş²⁷

“Benim zamanımda Sencer Sincar dağına çekilmiştir. Eğer varsa bir Dârâ kuvvetli İskender (gibi olan) ateş (kalmıştır).”

1.7. Kudreti

Bazı şairler, Büyük Selçuklu Hükümdarı Sencer’in güç ve kudretini kelimelerle âdeta tabloştırmışlardır. Şeyhî (öl. 1431?) şu beyitte sûsende Sencer’in kılıcı ve sünbülde keskin ok olduğu tasavvuruna yer verir. Zira sûsen görüntüsüyle Sencer’in elinde tuttuğu kılıcı andırmaktadır. Şair, Sencer’in kılıcı tamlaması ile onun “kudreti”ne göndermede bulunmaktadır:

Sûsende tîg-i Sencer ü sünbülde tîr-i tîz

Nesrînde tâc-ı kayser ü nergisde câm-ı Cem²⁸

“Susamda Sencer’in kılıcı ve sümbülde keskin ok. Yaban gülünde hükümdarlık tacı ve nergiste Cem’in kadehi.”

Figânî (öl. 1531-32) memduhunu tarihin önemli ve kudretli hükümdarlarına benzeterek övmektedir. Konumuz ile ilgili olarak Kanuni Sultan Süleyman’ın (öl. 1566) “Sencer-i Dârâ-salâbet” (Dârâ kuvvetli Sencer) olarak betimlenmesi önemlidir. Divan şiirinde Acem

²⁵ Bayram Ali Kaya, *Osman Nevres Dîvânı*, 119.

²⁶ İlhan Ayverdi, *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Kubbealtı Yay., 2020), 219.

²⁷ Timuçin Aykanat, “Sâfî Baba ve Divanı”, 292.

²⁸ Halit Bıltekin, “Şeyhî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2003), 43.

hükümdarlarından Dârâ, ululuk ve şaşaa sembolüdür. Bununla birlikte onun savaşçılığına da çağrışım yapılır.²⁹ Kanuni Sultan Süleyman, kendi zamanlarının azamet sahibi, kudretli iki hükümdarı Dârâ ve Sencer üzerinden yüceltilmektedir:

Kahramân-heybet Ferîdûn-satvet İskender-sıfat

Sencer-i Dârâ-salâbet Keykubâd-ı Cem-haşem³⁰

“Kahraman azametinde, Feridun gibi saldıran, İskender vasıflı, Dara kuvvetli Sencer, Cem’in hizmetinde olduğu Keykubat!”

1.8. Ordusu

Aşağıdaki beyitte Sultan I. Mahmud’un (öl. 1754) Sultan Sencer (gibi güçlü) orduya sahip olduğu dillendirilmiştir. Bilindiği üzere Sultan Sencer devrinde Büyük Selçuklu Devleti en geniş sınırlara erişmiştir. Bu hususta ordusunun düşman ordularını tahrip edici gücü etkili olmuştur:

Sultân Mahmûdü’l-kerem hâkân-ı ‘Osmânî-şiyem

Sencer-sipâh u Cem-i çeşm memdûh-ı esnâfü’l-beşer³¹

“Cömert Sultan Mahmud, Osmanlı tabiatlı Padişah! Sultan Sencer (gibi güçlü) ordusu (olan), Cem (gibi dünyadaki her şeyi gören) göz(e sahip), insanoğlunun methettiği!”

1.9. Ölümü

Ahmedî (öl. ?), Ahmed-i Rıdvân, Âşık Çelebi (öl. 1572), Sâfi Baba ve Münîrî (öl. 1521?), Sultan Sencer’in ölümü üzerine imgeler tasarlamışlardır. Ahmedî kasidesinde³² özetle insanın ölümlü bir varlık ve her şeyin Tanrı’nın görüntüsü olduğunu, her varlığın Allah tarafından yaratıldığını, fena evi olarak nitelenen (geçici) dünyaya çalışmamak ve beka mülkü olan öbür dünyayı harap etmemek gerektiğini ifade eder. Şu beyitte Ad kavmi ve Şeddad ile birlikte tarihteki çeşitli kudretli hükümdarları anar ve okuyucuya şimdi onlara ne olduğunu, nereye gittiklerini sorar. Böylece yüce hükümdarların sonunun ölüm olduğu, dünyanın geçiciliği hatırlatılır, okuyuculardan öbür dünyaya yönelik hazırlıklarını hayatta iken yapması istenir:

Ne oldı Âdıla Şeddâd u Keykubâd u Kubâd

Ne oldı Sencer ü Çingiz nireye vardı Temûr³³

“Ad kavmi ile Şeddad, Keykubat ve Kubad’a ne oldu? Sencer, Cengiz’e ne oldu. Timur nereye gitti?”

Ahmed-i Rıdvân, Büyük Selçuk Devletinin kurucusu, ilk hükümdarı Tuğrul Bey ve son hükümdarı Sultan Sencer’in ölümelerini söz konusu etmektedir. Tuğrul Bey ve Sultan Sencer kendi devrinde dünyadaki önemli memleketlere hükmetmiş, ihtişamlı hükümdarlardır. Ancak böyle olmasına rağmen sonları ölüm olmuştur. Şair bu durumdan ibret alınması gerektiğini beyan etmektedir:

Tut kim oldun çü Tuğrul u Sencer

Kandadur şimdi Sencer ü Tuğrul³⁴

²⁹ Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, (Ankara: Akçağ Yay., 2000), 155-156.

³⁰ Gülşen Çaylı Cankurt, “*Figani Divanı Gramatikal İndeksi*” (Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, 2015), 15.

³¹ Seçil Alten, “*Ziver Divanı*”, 238.

³² Emrah Gülüm, “*Ahmedî Divânı*”, 293-299.

³³ Emrah Gülüm, “*Ahmedî Divânı*”, 295.

³⁴ Halil Çeltik, *Ahmed-i Rıdvân Divânı*, 51.

“Farz et ki Tuğrul ve Sencer gibi (yüce bir padişah) oldun. Şimdi Sencer ve Tuğrul nerededir?”

Kaydedilen beyitte, Sultan Sencer ve Tuğrul Bey’in ölümleri hüsn-i talil sanatı bağlamında ele alınmıştır. Sultan Sencer ve Tuğrul Bey’in toprak olmalarının (ölmelerinin) sebebi olarak binlerce mutlulukla Sultan Bayezid’in atının toynağına yüzünü sürekli sürmek istemeleri gösterilmiştir. Sultan Sencer ve Tuğrul Bey gibi iki hükümdarın böyle hayal edilmesiyle Sultan Bayezid’in kudreti ve azameti vurgulanmıştır:

Biñ devlet ile sümm-i semendine dem-â-dem

Hâk oldı yüzün sürmek için Sencer ü Tuğrul³⁵

“Sencer ve Tuğrul, binlerce mutlulukla atının toynağına yüzünü sürekli sürmek için toprak oldu.”

1.10. Savaşları, Savaşçılığı

Muhyî-i Gülşenî (öl. 1604), Neşâtî (öl. 1674) ve Nev’îzâde Atâyî (öl. 1635) doğrudan ya da dolaylı olarak Sencer’in savaşlardaki kahramanlıklarından esinlenerek beyitler söylemiştir. Şairin tahayyülünde felek, Süleyman Paşa savaşta asker olduğundan beri Sencer’i unutmuştur. Süleyman Paşa’nın savaştaki cesareti, kahramanlıkları ve kabiliyeti Sencer’i aratmamaktadır. Hatta mezkûr hususlar açısından Paşa, Sencer’den daha yeteneklidir:

Gördi cûdun Hâtem’ün tûmârını tay kıldı çarh

Sen çerî³⁶ olalı ceng içre unuttı Sencer’i³⁷

“Felek senin cömertliğini görünce Hatem-i Tay’in tomarını dürdü, sen savaşta asker olduğundan beri Sencer’i unuttu.”

Neşâtî, Veziriazam Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa’nın (öl. 1676) Sencer’in savaşlarının gürültü patırtısını (gölkemini) unutturduğunu iddia ederek Paşa’yı savaş kabiliyeti bakımından Sencer’den makbul tutmuştur. İmgenin çıkış noktası Sencer’in savaşlarının zorluğu ve büyüklüğüdür:

Revnağ-rübâ-yı kevkebe-i pûr-ı Baykâra

Güm-nâm-sâz-ı debdebe-i rezm-i Senceri³⁸

“Baykara’nın oğlunun ihtişamlı güzelliğini (gençliğini) aldın. Sencer’in savaşlarının gürültü patırtısını (gölkemini) unutturdun.”

Nev’îzâde Atâyî, Lehistan ordusuna büyük bir hezimet yaşatan İskender Paşa’yı bir kasideyle tebrik eder. Tuğrul ve Sencer, İskender Paşa’nın savaşma tarzını rüyasında bile görmemiştir. İskender Paşa’nın kahramanlığını ve cengâverliğini övme maksadıyla başka yiğit ve kudretli hükümdarların değil de Tuğrul ve Sencer’in beyte konu olması dikkate değerdir:

Gazâ mübârek ola ey mücâhid-i ekber

Bu resmi görmedi hâbinda Tuğrul u Sencer³⁹

³⁵ Ersen Ersoy, “II. Bayezit Devri Şairlerinden Münîrî Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (İnceleme- Tenkitli Metin)” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010), 189.

³⁶ Çerî: cerî Metinde.

³⁷ Önder Yaşar, “Muhyî-i Gülşenî [Ö. 1604] Dîvânı (İnceleme-Metin)” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010), 374.

³⁸ Mahmut Kaplan, *Neşâtî Divanı*, 93.

³⁹ Saadet Karaköse, “Nev’î-zâde Atâyî Divanı Kısmi Tahlil-Metin” (Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 1994), 314.

“Ey en büyük mücahit! Gazan mübarek olsun. Tuğrul ve Sencer (böyle bir savaşma) şekli(ni) rüyasında (bile) görmemiştir.”

1.11. Şairleri Himaye Etmesi

Nedîm (öl. 1730), Sencer’i “huld-âşiyân” (cennet mekân) olarak tasvir etmektedir. Buraya almadığımız bir önceki beyitte kendisinin Enverî gibi fazlını ispat ettiğini söyleyen şair “iyi ahlaklılık, erdem, üstünlük, lütuf” anlamlarına gelen “fazl” kelimesini memduhu ve Sencer hakkında bir sıfat olarak kullanmaktadır. Şair, Sultan Sencer’i örnek göstererek adeta padişahı ihsanda bulunmaya davet etmektedir:

Ya sen de ey hidf-i muhterem etmez misin isbât

Kemâl-i fazlını Şeh Sencer-i huld-âşiyân üzre⁴⁰

“Ey saygıdeğer padişah! Sen de lütfunun mükemmelliğini cennet mekân Sultan Sencer gibi ispat etmez misin?”

Diyarbakırlı Lebîb (öl. 1768-69), İspanakçızâde Hâfız Mustafâ Paşa (öl. 1778) ile Sultan Sencer’i şairlere ihsanda bulunmaları bakımından karşılaştırmakta ve Paşa’yı Sencer’den üstün görüp yüceltmektedir. Nitekim Enverî, Paşa’nın şairlere ettiği ihsanları görse Sultan Sencer’i övdüğü için pişmanlık yaşayacaktır:

Bâ-husûs erbâb-ı nazma görse eltâfın bunun

Enverî olurdu nâdim vafına Şeh Sencer’i⁴¹

“Bunun, şairlere ihsanlarını görse Enverî Sultan Sencer’i övdüğüne pişman olurdu.”

1.12. Şefkati

Sencer, yeğeni Mahmud b. Muhammed Tapar’ı Sâve yakınında 1119 yılında yapılan savaşta mağlup etti. Sultan Sencer, yeğeni Mahmud’u affedip onu Irak Selçuklu Sultanı ve kendisinin veliahtı ilan etti. Yine kendisine karşı Abbasi Halifesi ile işbirliği yapan yeğeni Mes’ûd b. Muhammed Tapar’ı (öl. 1152) yendi, sonrasında bağışladı. Gazneli Hükümdarı Behrâm Şâh’ın (öl. 1157), Büyük Selçuklu Devletinden bağımsız hareket etmeye başlaması üzerine sefere çıktı. Kendisinden af dileyen Behrâm’ı affetti.⁴² Yukarıdaki örnekler bile Sultan Sencer’in merhametini ve “Koruma, acıma ve esirgeme duygusu ile karışık olan sevgi”⁴³ anlamına gelen şefkatini göstermeye yetecektir.

Karamanlı Aynî, şiire konu ettiği kişinin, muhtemelen bir devlet adamının, kapısına gelenlerin oradan üzgün ayrıldıklarını, ondan cömertlik ve şefkat göremediklerini divan şiiri estetiği içerisinde okuyucularıyla paylaşmaktadır. Şair, cömertlik ve şefkati bir ülkeye benzetmiş, yöneticiyi de bu ülkenin Sencer’i olarak tasavvur etmiştir. Şairin anlayışına göre cömertlik ve şefkat ülkesinin Sencer’i böyle bir tutum içerisinde olmamalıdır:

Togru kapuna gelen oldu melûl u hasta-dil

Mülk-i sehâ vü şefkatün Senceri böyle mi olur⁴⁴

“Kapına doğru gelen üzgün ve kederli oldu. Cömertlik ve şefkat ülkesinin Sencer’i böyle mi olur?”

2. Sencer Döneminin Şairlerinden Enverî

⁴⁰ Muhsin Macit, *Nedîm Divânı*, (Ankara: Akçağ Yay., 1997), 30.

⁴¹ Orhan Kurtoğlu, *Lebîb Dîvânı*, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2017), erişim tarihi: 22.04.2025, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55756.lebib-divanipdf.pdf?0>, 267.

⁴² Abdülkerim Özyayın, “Sencer”, 508-509.

⁴³ İlhan Ayverdi, *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, 1160

⁴⁴ Ahmet Mermer, *Karamanlı Aynî ve Dîvânı*, (Ankara: Akçağ Yay., 1997), 408.

Kimi şairler Sencer döneminin önemli şairlerinden Enverî ile ilgili imgeler kurgulamışlardır. Bu bağlamda Enverî hakkında kısa bir bilgi vermekte yarar bulunmaktadır. Enverî, Horasan'ın Deşt-i Hâverân vilayetinde dünyaya gelmiştir. Muhtemelen Tûs'taki Medrese-i Mansûriyye'de iyi bir eğitim görmüştür. Şiirlerinden felsefe, kelam, mantık, edebiyat, astronomi, astroloji, riyaziye vb. pek çok ilimde bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır. İntisabı hususunda farklı değerlendirmeler bulursa da Sultan Sencer, Enverî'ye aylık bağlamış, lütuflarda bulunmuştur. Enverî, Sencer'in 1157 tarihinde ölümüne kadar yanında yer almıştır. 1189 yılı civarında Belh'te vefat etmiştir. Şiirleri teknik bakımdan sağlam ve hayal gücü de oldukça geniştir. Şiirlerinde edebî sanatları kullanırken üstün yeteneğini sergilemiştir. İran edebiyatında kaside türünün en büyük şairi olarak kabul edilir.⁴⁵

Divan şairleri kendi hâmilere ile ilişkilerine misal oluşturmak için bazı şairleri ve hâmilelerini bilhassa zikretmişlerdir. Bu isimler arasında Sencer ile Enverî de yer almaktadır.⁴⁶ Ayrıca hâmilere için kaleme aldıkları bazı şiirler aracılığıyla hem onların adlarını duyurmayı, sonsuza dek yaşatmayı hem de bu vesileyle tefahür etmeyi amaçlamışlardır. Hayâlî Bey'in aşağıdaki beyitleri şairlerin bu amacına⁴⁷ hizmet etmektedir:

Anılmaz idi Ferîdûn u Cemle Keyhusrev

Cihâna gelmese ger şâ'îrân-ı şehd-makâl⁴⁸

“Eğer tatlı sözlü şairler dünyaya gelmeseydi Feridun, Cem ve Keyhusrev(in adı dünyada) anılmazdı.”

Şî'r-i şâ'irdür viren Cemşîd ü Dârâdan haber

Şâh Üveysi şöhre-i âfâk Selmân eyledi⁴⁹

“Cemşîd ve Dârâdan haber getiren şairin şiiridir. Dünyaya Hükümdar Üveysi'nin adını duyuran Selmân-ı Sâvecî'dir.”

2.1. Memduhun Sencer, Şairin Enverî Olması

Özdemiroğlu Osman Paşa (ö. 1585) övgüsünde yazdığı kasidedeki beyitte Bağdatlı Rûhî (öl 1605-1606), Enverî'nin ismini Sultan Sencer ile birlikte anar. Şair, kendini Enverî gibi güçlü bir şair; Sultan'ı da Sencer gibi kudretli ve cömert bir şahsiyet olarak konumlandırır:

İden bu devrde sen ser-bülendi Sencer-i vakt

'Aceb mi kılsa beni Enverî-i şehd-makâl⁵⁰

“Bu zamanda seni vaktin Sencer'i eden (Allah), beni tatlı sözlü Enverî yapsa buna şaşılır mı?”

Zîver, daha önceki dönemin Defterdarı Mehmed Behcet Efendi (öl. 1755) övgüsünde bir kaside kaleme alır. Bu kasidedeki beyitte sefere çıkmak isteğinde iken⁵¹ şairin gözünde ansızın emâret-i rehber (rehber emirliği) belirmiştir. Emâret-i rehber, şaire (Defterdar Mehmed Behcet Efendi'nin) kapısına Enverî gibi gitmesini, güçsüzlüğünün kemali ile yönelmesi hâlinde Sultan Sencer'in kabul edeceğini tavsiye etmiştir. Beyit Sencer'in şairleri koruması, onları himaye

⁴⁵ Abdülkadir Karahan, “Enverî, Evhadüddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 11 içinde (İstanbul: TDV Yay., 1995), 267-268.

⁴⁶ Tuba Işınsoy İsen Durmuş, “III. Selim Döneminin Sonuna Kadar Osmanlı Edebî Hâmilik Geleneği” (Doktora Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, 2006), 38.

⁴⁷ Tuba Işınsoy İsen Durmuş, “III. Selim Döneminin Sonuna Kadar Osmanlı Edebî Hâmilik Geleneği”, 107-108.

⁴⁸ Büşra Çelik Vural, “Hayâlî Bey Dîvânı”, 88.

⁴⁹ Büşra Çelik Vural, “Hayâlî Bey Dîvânı”, 96.

⁵⁰ Coşkun Ak, *Bağdatlı Rûhî Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin) I. Cilt*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi Yay., 2001), 84.

⁵¹ Seçil Alten, “Zîver Divanı”, 169.

etmesi, ihsanlarda bulunması üzerine düzenlenmiştir. Şair kendinin Enverî gibi güçlü bir şair, Defterdarın ise Sencer gibi kudretli ve lütufkâr bir şahsiyet olduğunu savunmaktadır:

Didi yüri gidelim Enverî gibi derine

Kemâl-i 'aciz-ile togrul kabûl ider Sencer⁵²

“Haydi, (Defterdar Behçet Efendi'nin) kapısına Enverî gibi gidelim. Güçsüzlüğünün kemali ile yönel, Sultan Sencer kabul eder.”

2.2. Sencer'in Adı Enverî Sayesinde Anılmaktadır

Şu beyitte dünya tarihi boyunca ve bilhassa Osmanlı döneminde söz söyleme hünnerleri sayesinde insanları etki altına alma güçleri ön plana çıkan şairlerin ülke ve memleket için önemi gözler önüne serilmektedir. Şair, Sultan Sencer'in ruhunun hala Enverî'nin (şairlerinin) ışığı ile aydınlandığını ileri sürmektedir. Diğer bir deyişle Sultan Sencer'in ruhu Enverî'nin şairleri sayesinde huzur bulmaktadır:

Olur el-ân rûh-ı Şâh Sencer

Fürûg-ı Enverî ile münevver⁵³

“Padişah Sencer'in ruhu hala Enverî'nin (şairlerinin) ışığı ile aydınlanmaktadır.”

Hayâlî Bey, aşağıdaki beytinde şairlerin padişahlar için önemine dikkat çekmektedir. Şairler sayesinde Sencer ve Tuğrul Tegin'in adının gönüllerde hayat bulduğunu okuyuculara bilhassa yöneticilere hatırlatmaktadır:

Olmasa bu zümre-i 'âlî bu kavm-i bî-bedel

Dilde yâd olmazdı nâm-ı Sencer ü Tuğrul Tegin⁵⁴

“Bu yüce (şairler) zümre(si), bu eşsiz topluluk olmasa Sencer ve Tuğrul Tegin'in adı gönüllerde anılmazdı.”

Şairlerin söylediği şiirler, vefat etmelerinin ardından padişahların isminin ve hayırlı faaliyetlerinin sonraki insanlar tarafından bilinmesini sağlamaktadır. Nedîm, bu düşünceyi Ekber Şâh'ın (ö. 1605) namının Örfî'nin (ö. 1591), Sencer'in adının ise Enverî'nin şiirleri aracılığıyla devam etmesiyle örneklemektedir. Âlimleri ve şairleri himaye eden Ekber Şâh döneminde Bâbürlü Devleti kültür ve sanat bakımından en ileri seviyesine ulaşmıştır.⁵⁵ İranlı ünlü şair Örfî-i Şîrâzî, Ekber Şâh ile yakınlık kurmuştur. Örfî-i Şîrâzî, Ekber Şâh'ın Keşmir seferi dolayısıyla Kasîde-i Keşmîriyye'yi yazmış ve ona takdim etmiştir. Şair, ölene kadar Bâbürlüler sarayında sanatını icra etmiştir.⁵⁶ Aşağıdaki beyitten sonraki beyitlerde şairin amacı ifşa olmaktadır. Örfî-i Şîrâzî'nin Hindistan'da Şâh Ekber'i ve Enverî'nin Acem'de Sultan Sencer'i methettiği gibi Nedîm de Sultan III. Ahmed'i (öl. 1736) Osmanlı ülkesinde vasfetmek niyetindedir:

Âlemi leb-rîz-i âvâz eylemişler vasf edüp

Birisi Şâh Ekberi birisi Sultân Senceri⁵⁷

⁵² Seçil Alten, “Zîver Divanı”, 169-170.

⁵³ Ahmet Yenikale, *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2017), erişim tarihi: 22.04.2025, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0>, 45.

⁵⁴ Büşra Çelik Vural, “Hayâlî Bey Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dil İçi Çeviri)” (Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2021), 104.

⁵⁵ Enver Konukçu, “Ekber Şâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 10 içinde (İstanbul: TDV Yay., 1994), 542.

⁵⁶ Rıza Kurtuluş, “Örfî-i Şîrâzî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 34 içinde (İstanbul: TDV Yay., 2007), 96.

⁵⁷ Muhsin Macit, *Nedîm Divânı*, 39.

“Birisi (Örfî) Şâh Ekber’i birisi de (Enverî) Sultan Sencer’i övüp dünyayı ağzına kadar onların namı ile doldurmuşlar.”

3. Sencer Üzerinden Memduhun Çeşitli İmgelerle Övülmesi

3.1. Sencer’in Dilenci Olması

Yahyâ Nazîm, Selim Giray Han’ın (ö. 1704) sarayı kapısında bekleyen kölenin Çin padişahı olduğunu tahayyül eder. Keykubâd, Şehnâme’de adı geçen Acem padişahlarından biridir. Keyânîyân tahtına geçmiş ve yüz yıl saltanat sürmüştür. Divan şiirinde genellikle adaleti, büyüklüğü, debdebesi yönüyle işlenmiştir.⁵⁸ Şairin hayalinde Selim Giray Han öylesine azametli bir padişaktır ki ululuk simgesi Keykubat ve Sencer, onun sarayının dilencisi mesabesinde dir:

Gulâm-ı halka-be-gûş-ı deri şeh-i fagfûr

Gedâ-yı bârgehi Keykubâd u Sencerdir⁵⁹

“Kapısının kulağı halkalı kölesi Çin padişahıdır. Sarayının dilencisi Keykubat ve Sencerdir.”

Siyavuş’un oğlu ve Keykavus’un torunu olan Keyhüsrev, efsanevi Acem kahramanlarından biridir. Keykavus’tan sonra İran tahtına oturmuştur. Divan şiirinde kudret, azamet, şaşaa ve ululuk sembolüdür.⁶⁰ Hz. Peygamber övgüsündeki kasidede onun sarayının dilencisi ululuk sahibi iki padişah Sencer ve Keyhüsrev’dir. Böyle bir imgeyle Hz. Peygamber’in büyüklüğünün zihinlere yerleşmesi amaçlanmaktadır:

Sâ’il-i bârgehi Sencer ü yâ Keyhüsrev

Hâcib-i dergehi İskender ü yâ Dârâdir⁶¹

“(Hz. Peygamber’in) sarayının dilencisi Sultan Sencer ve Keyhüsrev’dir. Sarayının kapıcısı İskender ya da Dârâ’dır.”

3.2. Sencer’in Kul Olması

Timur soyundan olan Hüseyin Baykara (ö. 1506), cesur ve kahraman bir savaşçıdır. Horasan ve çevresinde 37 yıl boyunca hüküm sürmüştür. Hüseyin Baykara’nın parlak bir hükümdarlığı olduğu söylenebilir. Hükümdarlığı zamanında başta şairler olmak üzere ressamı, musikişinasları, tarihçileri, ilim adamlarını koruyup himaye etmiştir. Onun devrinde Herat ilim ve sanat merkezi olmuştur. Ali Şir Nevai, Molla Abdurrahman-ı Câmî ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifî Hüseyin Baykara’nın ihsanlarına nail olmuştur. Aynı zamanda devlet yönetiminde yer alan bu şahsiyetler bazı eserlerini Hüseyin Baykara’ya sunmuştur.⁶² Gelibolulu Âlî’nin (öl. 1600) hayal dünyasında devirlerinde ihtişamlı bir saltanata sahip olan Baykara ve Sencer gibi büyük sultanlar övülen şahsın ayağının toprağında hakir kul olmuşlardır. Şair övgüyü o kadar ileri götürerek “nice” ve “sad” kelimeleriyle memduhun ihtişamının genişliğini akıllarda daha görünür kılmıştır:

Ey nice Baykara vü sad Sencer

Hâk-i pâyında bende-i kemter⁶³

“Ey pek çok Baykara ve yüzlerce Sencer’in ayağının toprağında hakir kul (olduğu padişah)!”

⁵⁸ Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, 227-228.

⁵⁹ Mustafa Sefa Çakır, “Yahyâ Nazîm Divanı”, 246.

⁶⁰ Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatının Kaynakları*, (İstanbul: Akıl Fikir Yay., 2016), 307-308.

⁶¹ Mustafa Sefa Çakır, “Yahyâ Nazîm Divanı”, 274.

⁶² Hamid Algar ve Ali Alparslan, “Hüseyin Baykara”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 18 içinde (İstanbul: TDV Yay., 1998), 530.

⁶³ İ. Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Mustafa Âlî Divânı*, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2018), erişim tarihi: 22.04.2025, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0>, 1406.

3.3. Memduhun Sencer'den Üstünlüğünün Çeşitli İmgelerle Tasvir Edilmesi

Memduhun eski bir çanağı, Cem'in lalden yapılmış tacı ile Sultan Sencer'in altın başlığından daha değerlidir. Şair, döneminde ihtişam ve görkemin zirvesini yaşamış iki hükümdarı değil, memduhu tercih etmiştir. Beyitte Cem ve Sencer ihtişamın ve görkemin alametidir:

Ḳadrüni bilen virür mi hem sıfâl-i köhneni

Tâc-ı la'îl-i Ceme zerrîn külâh-ı Sencere⁶⁴

“Senin eski bir çanağının kıymetini bilen onu Cem'in lalden mamul tacıyla ve Sencer'in altından başlığıyla değişir mi?”

Mustafa Paşa övgüsünde kaleme alınan beyitte Sencer ve Dârâ'nın külâhının kanadı Paşa'nın meclisine süpürge olsa yakışacaktır. Bu imgede şair, Sencer gibi döneminin azametli hükümdarını hakir olarak niteleyerek Paşa'nın büyüklüğünü resmetmeyi hedeflemektedir:

Cem-haşem düstûr kim şâyeste çârûb olsa ger

Bezmine perr-i külâh-ı Sencer ü Dârâ bile⁶⁵

“Cem azametli vezirin meclisine Sencer ve Dârâ'nın külâhının kanadı bile süpürge olsa yaraşır.”

Sultan IV. Mehmed (ö. 1693) övgüsündeki beyitte Sultan, Zal oğlu Rüstem'e benzetilmiştir. Mübalağa sanatının imkânlarından yararlanılarak kurgulanan beyitte Sultan IV. Mehmed, Keykubat ve Sencer'in başını atının terkisinin kayışına bağladığı hayal edilmektedir. Keykubat ve Sencer gibi kudretli iki hükümdarın aciz şekilde betimlenmeleri padişahın büyüklüğünü göstermeye yöneliktir:

Rüstem-âsâ hışm ile sürüp semendin eyleye

Beste-i fitrâkı fark-ı Keykubâd u Sencer'i⁶⁶

“Rüstem gibi öfkeyle atını sürüp Keykubat ve Sencer'in başını atını terkisinin kayışına bağlar.”

Nedîm, İbrahim Paşa'yı, Enverî ve Sultan Sencer üzerinden övmektedir. Damad İbrâhim Paşa'nın (öl. 1730) nurlu ve pak yüzünü dolaylı olarak Sencer ile karşılaştırmış, onu daha üstün tutmuştur. Bundan dolayı Enverî'nin ruhu, İbrahim Paşa'nın nurlu ve pak yüzünü gördükçe divanına bakıp Sencer'i övmekten utanmalıdır. Sencer, yüzü çok güzel iken çocukken çiçek hastalığı geçirir. Tedavi edilse de bu hastalıktan kalan izleri Sultan ömür boyu taşımak zorunda kalmıştır.⁶⁷ Nedîm, Sencer'in yüzünde çiçek hastalığının yol açtığı izleri dolaylı olarak okuyucuların zihnine getirmektedir:

Rûy-ı pâk-i enverin gördükçe rûh-ı Enverî

Medh-i Sencerden utanmaz mı bakup dîvânına⁶⁸

“Enverî'nin ruhu, nurlu ve pak yüzünü gördükçe divanına bakıp Sencer'i övmekten utanmaz mı?”

Zü'l-kâfiyeteyn ile kaleme alınan şu beyitte Gelibolulu Âlî, Sultan Mehmet'i kahır (helak etme) ve mihr (merhamet) bakımından ele almaktadır. Sultan Mehmet'in merhamet ettiği kişiler

⁶⁴ Yunus Oğuz, “*Kelîm-i Eyyûb (Batburunzâde)'nin Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Divan'ı (Tenkitli Metin-İnceleme)*” (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2015), 61.

⁶⁵ Mustafa Sefa Çakır, “*Yahyâ Nazîm Divanı*”, 471.

⁶⁶ Mustafa Sefa Çakır, “*Yahyâ Nazîm Divanı*”, 522.

⁶⁷ Abdülkerim Özaydın, “Sencer”, 507.

⁶⁸ Muhsin Macit, *Nedîm Divânı*, 81.

olması bakımından Âl-i Bûye ve Sencer hakirlerin en hakiridir. Âl-i Bûye ve Sencer merhametli ve ulu hükümdarlar olması bakımından şiirde yer verilmiştir. Böyle olmakla birlikte Sultan Mehmet Âl-i Bûye ve Sencer'e merhamet etmiş, bundan dolayı bu iki padişah acizlerin en âcizi durumundadır:

Qahrunla Zâl u Sâm u Nerîmân kihân kihîn

Mihrünle Âl-i Bûye vü Sencer mühân mühîn⁶⁹

“Senin kudreti karşısında Zâl, Sâm ve Nerîmân küçüklerin en küçüğü. Onun merhametiyle Âl-i Bûye ve Sencer hakirlerin en hakiri.”

Sasani Devleti hükümdarı Nûşîrevân'ın torunu olan Hüsrev, İranlıların efsanevi padişahlarından biridir. Hüsrev ü Şîrîn adlı aşk hikâyesinin erkek kahramanıdır. Lakabı Pervîz'dir. Her biri farklı adla anılan sekiz hazineye sahiptir. Divan şiirinde pek çok mazmuna kapı aralamıştır.⁷⁰ Gazel tarzında kaleme alınan şiirdeki şu beyitte Gelibolulu Âlî, Hüsrev ve Sencer bana binlerce yıl hizmet etse de sevgilinin mahallesinin köpeklerinin kötü bir çanağını güvenip vermeyeceğini ilan eder. Hüsrev ve Sencer zamanlarının heybetli birer hükümdarı olarak ululuk timsalidir:

Kem sifâlin i' timâd itmam kilâb-ı kûyunun

Niçe bin yıl hizmet itse Husrev ü Sencer bana⁷¹

“Hüsrev ve Sencer bana binlerce yıl hizmet etse de senin mahallenin köpeklerinin kötü bir çanağını güvenip (onlara) vermem.”

19. yüzyıl şairlerinden Karacızade İzzet Mola (öl. ?), Enverî ve Sultan Sencer üzerinden II. Mahmud'u (öl. 1839) övmektedir. Enverî, Sultan Sencer döneminde yaşamış ve onun adına şiirler kaleme almıştır. Şair ise bu duruma üzülmemektedir. Zira Enverî'nin şebistan-ı hayal tarzı o ay yüzlü Sultan II. Mahmud ile şeref kazanmamıştır. Şebistan-ı hayal tarzında, yeni kelimeler tesis etmek suretiyle kelimeler arası anlam ilgisi ortaya koyarak şiirde derin ve farklı anlamlara ulaşmak esastır. Bu tarzı sadece şiir konusunda bilgi, hüner ve tecrübe sahibi şairler uygulayabilmişlerdir. Bu tarzda söylenen şiirler sanat ve edebiyat bakımından kıymetli addedilmiştir.⁷² Şair, Enverî'nin yetenekli bir şair, II. Mahmud'un ise Sultan Sencer'den daha cömert ve azametli bir padişah olduğu fikrindedir:

Geçüp Sencer'le eyyâmı müşerref olmadı eyvâh

Şebistân-ı hayâl-i Enverî ol mâh-ı peykerle⁷³

“Eyyahlar olsun ki Enverî'nin hayatı Sencer ile geçti. Enverî'nin şebistan-ı hayal tarzı o ay yüzlü [Sultan Mahmud] ile şeref kazanmadı.”

4. Şair ve Sencer

4.1. Şairin Kendini Sencer Üzerinden Övmesi

Himmatî Hz. Ali methinde kaleme alınan şu beyitte Hz. Ali'nin sadık kölesi Kanber'e kanber olduğunu dile getiriyor. Diğer deyişle Hz. Ali'nin kölesinin kölesi olduğunu samimi bir dille açıklıyor. Bu ifade tarzı hakirliği, acizliği simgelemektedir. Böyle olmakla haşmetinin Sultan Sencer'in sürdüğü saltanatı ayıplayacağı kanaatindedir. Şair, Hz. Ali'nin kölesi Kamber'e samimi

⁶⁹ İ. Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*, 196.

⁷⁰ Dursun Ali Tökel, “Hüsrev”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, TDEK ve TAS*, C. 3, (Ankara: AKM Başkanlığı Yay., 2004), 328-330.

⁷¹ İ. Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*, 525.

⁷² Abdulkadir Erkal, “Divan Şiirinde Şebistân-ı Hayâl Tarzı Üzerine”, *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 41 (2009): 45.

⁷³ Ercan Kaplan, “*Karacızade İzzet Mola Divanı (İnceleme-Metin)*” (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2010), 116.

bir şekilde intisap etmekle Sultan Sencer'in saltanatından daha yüce bir ihtişam elde ettiğini ileri sürmektedir. Şair, haşmet bakımından kendini Sencer ile kıyaslamış ve kendini daha üstün bulmuştur:

Himmetîyim Haydarüng kanber'ine kanber'im

Ta'ne urar haşmetim saltanat-ı Sencer'e⁷⁴

"Himmetî'yim, Haydar'ın Kanber'ine kanber olmuşum. İhtişamım, Sultan Sencer'in saltanatını ayıplar."

4.2. Şairin Kendini Sencer'e Benzetmesi

Terkibibent nazım şekli ile kaleme alınan naattaki beyitte Sâfi Baba, kendini övmektedir. Şair, me'ânî'yi (manaları) genişliği bakımından ülkeye, kendisini bu manalar ülkesine hükmetmesi sebebiyle padişaha teşbih etmektedir. İkinci mısra ise şair, kapalı istiare aracılığıyla sühânı (sözü) ülke olarak imgeler. Bu söz tahtında (oturan) Şevket, Dârâ ve Sencer'in kendisi olduğunu iddia etmektedir. Şevket-i Buhârî (ö. 1700), Osmanlı şairleri olmak üzere Sebki Hindî üslubu ile şiir söyleyenleri etkilemiş bir şairdir. Şeyh Galib, Arpaeminizâde Mustafa Sâmî ve Koca Râgıb Paşa; Şevket-i Buhârâ'ya nazire yazan şairler arasındadır⁷⁵ Şair, kendini Sebki Hindî üslubunda üstat kabul ettiği Şevket-i Buhârâ'nın yanı sıra saltanatları ile ululuk, azamet ve ihtişam sembolü Dârâ ve Sencer olarak farz eder:

Şeh-iklîm-i me'ânî pâdişâh-ı heft-kışverdir

Bu evreng-i sühanda Şevket ü Dârâ vü Sencer'dir⁷⁶

"(Sâfi), manalar ülkesine ve dünyaya (hükmeden) bir padişah'tır. Bu söz tahtında (oturan) Şevket, Dârâ ve Sencer'dir."

5. Sencer'e Benzetlenen Unsurlar

5.1. Nergis

"Nergis" redifli gazelin matla beytinde Sencer'in yanı sıra Şehnâme'de adı geçen, yedi yüz yıl ya da bin yıl yaşadığı nakledilen, Pişdadiyan sülalesinin dördüncü padişahı Cem de geçmektedir. Şarabı bulduğu rivayet edilen Cem, zevk, eğlence, kudret ve ululuk sembolü olarak ele alınır.⁷⁷ İlk mısra nergisin Cem'in hayatını sürdürdüğü dönemdeki ihtişamdıan belirtiler gösterdiği anlatılmaktadır. Sonraki mısra ise nergisin sarı renkli görünüşü ile Sultan Sencer'in dirhem saçan eli arasında benzerlik kurulmuştur. Bu imgede Sencer döneminin görkemi ve zenginliği etkili bir rol oynamıştır:

Bugün 'alâyim-i Cem'den virtür nişân nergis

Çü dest-i Sencer olupdur direm-feşân nergis⁷⁸

"Nergis bugün Cem'in izlerini gösterir. Nergis Sencer'in eli gibi dirhem saçmaktadır."

5.2. Bayram

Bayramın insanlar üzerindeki tesirini okuyucuya sunmak isteyen şair, bayramı önce asker, sonra Sencer olarak tasavvur eder. Bu teşbihlerde ululuk, azamet, ihtişam, hükmetmek etkili olmuştur:

⁷⁴ Kevser Nehir Özgül, "Himmeti Engurâni Divânı (Metin – İnceleme)" (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2019), 328.

⁷⁵ Turgay Şafak, "Şevket-i Buhârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. Ek-2 içinde (İstanbul: TDV Yay., 2019), 558.

⁷⁶ Timuçin Aykanat, "Sâfi Baba ve Divânı", 283.

⁷⁷ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, (Ankara: Akçağ Yay., 1995), 108-109.

⁷⁸ Halil Çeltik, *Ahmed-i Rıdvân Divânı*, 302.

Urıldı tabl yürür tolpl tolpl leşker-i 'îd

Ne saltanat sürer iy cân gör âhi sencer-i 'îd⁷⁹

“Davul çalındı, bayram askeri tolpl tolpl yürür. Ey dost! Bayram Sencer’i nasıl bir saltanat sürmektedir?”

6. Sencer İsminin Başka Padişahlarla Beraber Zikredilmesi

Divan şiirinde memduhu övmek amacıyla önemli bir özelliği ile tebarüz etmiş bir padişahın anılması bir gelenek hâlini almıştır. Memduh, diğer padişahlar ile kıyaslanır, müstesna şahsiyeti ve eşsizliği ortaya konur. Sultan Sencer ile teşkil edilen bazı beyitlerde kendisi gibi kudretli ve azametli bazı padişahlara da yer verilmiştir. Sencer ile birlikte anılan tüm padişahları burada örneklendirmek mümkün olmadığından bir iki misalle iktifa edeceğiz. Üsküdarlı Aşkî (öl. 1576-77) sesli düşünür ve bizzat kendisine dilenmek isteyeceği vakit padişahın kapısına yönelmesini tembihler. Zira padişahın, Sencer ve Tuğrul gibi (kudretli ve azametli) yüz binlerce kulu bulunduğunu haber verir. Büyük Selçuklu Devleti’nin ilk hükümdarı Tuğrul Bey ve son hükümdarı Sultan Sencer ulu birer padişah olmalarına rağmen övülen padişahın karşısında bir kul gibidir:

Togrul iy dil sen cer istersen şehün dergâhına

Kim anun yüz bin kulu var Sencer ü Tuğrul gibi⁸⁰

“Ey gönül! Sen dilenmek istersen padişahın kapısına yönel. Çünkü onun Sencer ve Tuğrul gibi yüz binlerce kulu var.”

Nâ’îl-i Kadîm, şu beyitle Veziriazam Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa’nın cihangirliğini açığaurmaktadır. Şaire göre tüm dünyayı dolaşmasına rağmen Cengiz Han ile Sultan Sencer ve Tuğrul Beyler eşdeğer değildir. Şair, cihangirliğin şahikası olarak Moğol hükümdarı Cengiz Han yerine Sultan Sencer ve Tuğrul Bey’i görmüştür. Şairin düşünce dünyasında Sultan Sencer ve Tuğrul Bey Cengiz Han’a denk olmadığı gibi Veziriazam Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa da kendi emsallerini arasında mümtazdır:

‘Âlem-neverd imiş tatalum kim tutar nazîr

Cengîz Hânı Sencer ü Tuğrul tigin ile⁸¹

“Farz edelim, dünyayı dolaşmış (zapt etmiş). (Öyle olsa bile) Cengiz Hanı Sencer ve Tuğrul ile kim eşdeğer görebilir?”

Sâfi Baba, dönemlerindeki azametleri ile tarih sahnesinde yer almış Çin ülkesinin kralı Fağfur’u, Turan diyarının hükümdarı Hâkân’ı, Acem hükümdarlarından Dârâ’yı ve Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Sencer’i şiirine konu eder. Sâfi Baba, şairlik kudreti hanedanının filozofuna mezkûr hükümdarların köle olduğu yönünde bir imge geliştirmektedir. Adı sayılan hükümdarların köle olmasıyla tezat sanatı aşikâr olmaktadır:

Eger fagfûr eger hâkân eger Dârâ eger Sencer

Hakîm-i hânedân-ı tab’ıma bir nöker olmazsa⁸²

“Eğer Çin padişahı, Türk hükümdarı, Dârâ, Sencer; şairlik kudretim hanedanının filozofuna bir köle olmazsa”

⁷⁹ Erdoğan Boz, *Yusuf Hakiki Baba Divanı*, (Ankara: Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., 2009), 231.

⁸⁰ Süreyya Uzun, “Üsküdarlı Aşkî Divanı Tenkitli Metin, Nesre Çeviri ve 16. yy. Osmanlı Hayatının Divandaki Yansımaları” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011), 597.

⁸¹ Haluk İpekten, *Nâ’îl-i Divanı*, 112.

⁸² Timuçin Aykanat, “Sâfi Baba ve Divanı”, 336.

Sonuç

Osmanlı şairleri, Sencer'in bazı özelliklerinden istifade ederek telmih sanatının imkânlarından yararlanarak çeşitli imgeler yapmışlardır. Sultan Sencer'in adaleti, adı, büyüklüğü, cömertliği, devlet adamları, doğum yeri, kudreti, ordusu, ölümü, savaşları, savaşçılığı, şairleri himaye etmesi, şefkati gibi çeşitli hususlardan hareket eden şairler, hamilerini Sencer'e benzetmiş ya da ondan daha kıymetli addetmişlerdir. Tek bir şiirde Karamanlı Aynî bahsettiği şahsı Sencer üzerinden yermektedir. Divan şairleri, Sultan Sencer'in adının Sancar olduğu, bu kelimenin Türkçe "saplamak, delip geçmek" anlamındaki sanç- fiilinden türediği şeklindeki görüşe katılmakta, buradan hareketle isticak ve cinas sanatları yapmaktadır. Sencer, döneminin kudretli ve azametli hükümdarıdır. Şairler, Sencer ismine daha çok "ululuk ve şaşaa" timsali olarak müracaat etmişlerdir. Bazı şiirlerde de Sencer; adalet, cömertlik ve kudreti sembolize etmektedir. Ahmedî, Ahmed-i Rıdvan ve Âşık Çelebi; Sencer'in ölümü üzerinden dünyanın geçici olduğu, öbür dünyaya yönelik hazırlıkların hayatta iken yapılması gerektiği mesajını vermişlerdir. Şairlerden bazıları, memduhun ya da memduhun devlet adamlarının Sencer'in yöneticilerinden daha kabiliyetli olduğunu ima etmiştir. Osman Nevres ve Sâfi Baba, Sencer'in doğum yeri Sincar'a beyitlerinde yer vermiştir.

Zîver, Sultan I. Mahmud'un Sultan Sencer (gibi güçlü) ordusu olduğunu düşünmektedir. Muhyî-i Gülşenî, Neşâtî ve Nev'îzâde Atâyî doğrudan ya da dolaylı olarak Sencer'in savaşlardaki kahramanlıklarından hareketle imgeler kurgulamışlardır. Nedîm ve Diyarbakırlı Lebîb, Sencer'in şairleri himaye etmesini akla getirecek beyitler tasarlamışlardır. Karamanlı Aynî, cömertlik ve şefkati bir ülkeye teşbih etmiş, yöneticiye de bu ülkenin Sencer'i olarak rol biçmiştir. Sencer'in övülen şahsın dilencisi, kulu olması hayali de divan şairlerinin başvurdukları imgeler arasındadır. Ayrıca şairler hamilerinin Sencer'den üstünlüğünü görünür kılmak için çeşitli metafor ve imajlar geliştirmişlerdir. Hâmîlik ilişkisi bağlamında Sencer ile birlikte Enverî'yi de söz konusu etmişlerdir. Bazı şairler, kendini Sencer üzerinden överken Sâfi Baba, söz tahtında oturan Sencer olduğunu hayal etmiştir. Şairlerin bir kısmı nergis, cömertlik ve bayram kavramlarını da azamet bakımından Sencer olarak telakki etmişlerdir. Sultan Sencer ile beraber kudretli ve azametli kimi padişahların adlarını da zikretmişler, hamilerini bu padişahlar üzerinden methetmişlerdir.

Kaynakça

- Ak, Coşkun. (2001). *Bağdatlı Rûhî Dîvânı (Karşılaştırmalı metin)* (Vol. 1). Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Aksoyak, İ. H. (2018). *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf>
- Albayrak, N. (1995). Enûşirvân. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 11, pp. 255–256). TDV Yayınları.
- Algar, H., & Alparslan, A. (1998). Hüseyin Baykara. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 18, pp. 530–532). TDV Yayınları.
- Alten, S. (2020). *Zîver Divanı: İnceleme ve tenkitli metin* (Master's thesis, Boğaziçi University).
- Ayan, H. (1981). *Cevrî: Hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve divanının tenkitli metni*. Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Aykanat, T. (2015). *Sâfi Baba ve divanı (inceleme-karşılaştırmalı metin-sadeleştirme-sözlük-dizin)* (Doctoral dissertation, Atatürk University).
- Ayverdi, İ. (2020). *Misallı büyük Türkçe sözlük*. Kubbealtı Yayınları.
- Biltekin, H. (2003). *Şeyhî Dîvânı (inceleme-tenkitli metin-dizin)* (Doctoral dissertation, Ankara University).
- Boz, E. (2009). *Yusuf Hakikî Baba Dîvânı*. Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

- Canım, R. (2016). *Divan edebiyatının kaynakları*. Akıl Fikir Yayınları.
- Cankurt, G. Ç. (2015). *Figânî Divanı gramatikal indeksi* (Master's thesis, Adnan Menderes University).
- Çakır, M. S. (2018). *Yahyâ Nazîm Divanı (inceleme-tenkitli metin)* (Doctoral dissertation, Sivas Cumhuriyet University).
- Çeltik, H. (2017). *Ahmed-i Ridvan Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55738,ahmed-i-ridvan-divanipdf.pdf>
- Durmuş, T. I. İ. (2006). *III. Selim dönemi sonuna kadar Osmanlı edebî hâmilik geleneği* (Doctoral dissertation, Bilkent University).
- Erkal, A. (2009). Divan şiirinde Şebistân-ı Hayâl tarzı üzerine. *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 41, 35–45.
- Ersoy, E. (2010). *Münîrî: Hayatı, eserleri ve dîvânı (inceleme-tenkitli metin)* (Doctoral dissertation, Marmara University).
- Fidan, M. M. (2022). *Ereğlî Hüznî Divanı (metin-inceleme-nesre çeviri)* (Master's thesis, Bilecik Şeyh Edebali University).
- Gülüm, E. (2021). *Ahmedî Dîvânı (inceleme-tenkitli metin-tıpkıbasım)* (Doctoral dissertation, Eskişehir Osmangazi University).
- İpekten, H. (1990). *Nâilî Divânı*. Akçağ Yayınları.
- İpekten, H. (1974). *Karamanlı Nizâmî: Hayatı, edebî kişiliği ve divanı*. Sevinç Matbaası.
- Kaplan, M. (1996). *Neşâtî Divanı*. Akademi Kitabevi.
- Kaplan, E. (2010). *Karacızade İzzet Mola Divanı (inceleme-metin)* (Master's thesis, Dumlupınar University).
- Karahan, A. (1995). Enverî, Evhadüddin. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 11, pp. 267–268). TDV Yayınları.
- Karaköse, S. (1994). *Nev'î-zâde Atâyî Divanı kısmi tahlil-metin* (Doctoral dissertation, İnönü University).
- Kaya, B. A. (2020). *Osman Nevres Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/76247,osman-nevres-divanipdf.pdf>
- Kurtoğlu, O. (2017). *Lebîb Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55756,lebib-divanipdf.pdf>
- Konukçu, E. (1994). Ekber Şah. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 10, pp. 542–544). TDV Yayınları.
- Kurtuluş, R. (2007). Örfî-i Şîrâzî. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 34, pp. 96–97). TDV Yayınları.
- Macit, M. (1997). *Nedîm Divânı*. Akçağ Yayınları.
- Mermer, A. (1997). *Karamanlı Aynî ve Dîvânı*. Akçağ Yayınları.
- Oğuz, Y. (2015). *Kelîm-i Eyyûb (Batburunzâde)'nin hayatı, eserleri, edebî kişiliği, divanı* (Master's thesis, Akdeniz University).
- Özaydın, A. (2009). Sencer. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 36, pp. 507–511). TDV Yayınları.

- Özdil, K. N. (2019). *Himmetî Engurânî Dîvânı (metin–inceleme)* (Master’s thesis, Gazi University).
- Pala, İ. (1995). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. Akçağ Yayınları.
- Şafak, T. (2019). Şevket-i Buhârî. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ek-2, pp. 557–558). TDV Yayınları.
- Tökel, D. A. (2000). *Divan şiirinde mitolojik unsurlar: Şahıslar mitolojisi*. Akçağ Yayınları.
- Tökel, D. A. (2004). Hüsrev. In *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı* (Vol. 3, pp. 328–330). AKM Yayınları.
- Uzun, S. (2011). *Üsküdarlı Aşkî Divanı: Tenkitli metin, nesre çeviri ve 16. yy. Osmanlı hayatının divandaki yansımaları* (Master’s thesis, İstanbul University).
- Vural, B. Ç. (2021). *Hayâlî Bey Dîvânı (inceleme-tenkitli metin-dil içi çeviri)* (Doctoral dissertation, Akdeniz University).
- Yaşar, Ö. (2010). *Muhyî-i Gülşenî (ö. 1604) Dîvânı (inceleme-metin)* (Doctoral dissertation, Marmara University).
- Yenikale, A. (2017). *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf>.